

K OSUDOM NAŠEJ FILOZOFIE V ROKOCH 1970 – 1990

JÁN KOCKA, Bratislava

KOCKA, J.: Fortunes of Slovak Philosophy from 1970 to 1990
FILOZOFIA 51, 1996, No. 10, p. 663.

The development of Slovak philosophy from 1970 to 1990 was predetermined by the military intervention against the process of democratization initiated by A. Dubček. After the personal and bureaucratic restrictions of the activities of so called revisionists the political and the ideological role of philosophy have been re-established. Many Soviet handbooks were introduced as models for our philosophy. The autonomous scientific research has been strongly restricted, but in spite of that a few books dedicated to history of philosophy, to logic and epistemology has been published. Only after Gorbachow's perestroika in 1985 criticism and autonomous philosophical researches were revived. By 1989 one period in the development of Slovak philosophy has ended. Conditions encouraging its pluralistic character were reestablished.

Je predčasné vynášať definitívne historické hodnotenie o období, od ukončenia ktorého ubehlo iba niekoľko rokov, a je ťažké zachovať chladnú objektivitu, ak sme boli jeho účastníkmi. No aj takéto subjektívne zafarbené písanie má určitú hodnotu, spočívajúcu v bezprostrednom poznaní a prežívaní, ktoré už po dlhšom časovom odstupe pri štúdiu mŕtveho listinného materiálu chýba.

O minulých dvoch desaťročiach 1970 – 1990 môžeme s určitosťou povedať však to, čo ani budúce hodnotenia nepozmenia. Je to úsek slovenskej filozofie časovo a vnútorne jasne ohraničený. Jeho časovými hranicami sú vpád vojsk bývalej Varšavskej zmluvy v roku 1968 a revolučné udalosti v novembri 1989. Obsahovo bola filozofia určená totalitou predominciou politickej moci v extrémnej podobe. I keď ide o dve desaťročia, čo je z hľadiska duchovného vývinu pomerne dlhá doba, zachovala sa v ňom nápadná jednotlivosť, takže možno hovoriť o osobitnej a samostatnej kapitole dejín slovenskej filozofie.

Obdobie pred rokom 1968 a po ňom tesne navzájom súvisia ako dve strany mince. Všetko, čo sa považovalo predtým za krok vpred, začalo sa totiž pokladať za reakčné, za kontrarevolučné, za rozbičanie socializmu. Čo sa hodnotilo ako tvorivý kultúrny čin, začalo byť rozkladným prvkom. Preto keď sa normalizátorské analýzy zaoberali prejavmi „revizionizmu“ v tej či onej oblasti, paradoxne urobili aj historický záznam predchádzajúceho obdobia.

Od priameho vpádu vojsk po zjavné personálne represálie a inštitucionálne zmeny uplynuli plné dva roky vyplnené zákulisnými aktivitami, kým sa nevytvorila spoľahlivá politická zástava na čele s G. Husákom, záruka nového politického kurzu. Tento prechodný časový úsek prežívala Slovenská filozofická spoločnosť v príprave na svoj III. zjazd. Myšlienka konať zjazd sa objavila na schôdzi v júni 1968 a jeho zmyslom malo byť rea-

lizovanie zmien vo filozofii v duchu dubčkovského *Akčného programu*. Treba poznamenať, že úmysel zvolať zjazd sa neskôr kvalifikoval ako jeden z najväčších prejavov revizionizmu. V januári 1969 sa konalo aj valné zhromaždenie SFS, ktoré okrem nepatrných zmien vo výbore na celkovej situácii nič nezmenilo a prípravný výbor zjazdu bol odhodlaný uskutočniť zjazd niekedy na jar toho istého roka. Ustálila sa štruktúra zasadania, ustanovili sa sekcie, pripravovali sa hlavné referáty (viaceré sa aj pripravili). Zápisy zo stretnutí prípravného výboru dávajú obraz o optimizme a odhodlaní uskutočniť zjazd aj v nepriaznivých podmienkach. Vytlačené pozvánky pozývali členov do Bratislavy do interhotelu Tatra na 16. – 18. apríla 1969. Rokovanie bolo rozdelené do troch sekcií: I. problémy vedecko – výskumnej práce (referent J. Bodnár), II. problémy výučby filozofie na vysokých školách (ref. M. Kusý), III. problémy výučby filozofie na stredných školách (ref. M. Zigo). Hlavný referát *Stav a úlohy slovenskej filozofie* mal predniesť J. Kocka. Pozvánka uvádza aj mená členov prípravného výboru. Je to zaujímavý dokument, najmä s ohľadom na ďalší vývin jednotlivých členov. Viacerí sa totiž transformovali na odporcov pôvodnej myšlienky. V dusnom ovzduší vojenskej okupácie prípravný výbor odstúpil od zámeru konať III. zjazd SFS a po abdikácii niektorých členov sa sám rozpustil.

Nastolenie dominancie ideologicko-apologetického prúdu. Nebolo nijakou tajnosťou, že v slovenskej filozofii, ktorá sa od prelomového roku 1950 symbolizovaného I. zjazdom stala výlučne marxistickou, existovali dva prúdy, dve skupiny. Jedna sa držala politických kritérií a strnulého poňatia filozofie ako ideológie, druhá bola liberálnejšia a postupne preberala iniciatívu, najmä po odsúdení kultu Stalina. Tento fakt má svoje konkrétne prejavy a gradáciu. Treba z neho vychádzať, ak chceme pochopiť ďalší vývin našej filozofie. Obe skupiny verejne skrížili meče niekoľkokrát. Po prvýkrát to bolo v diskusii o pokrokovosti idealizmu v súvislosti s prácou na *Prehľade dejín slovenskej filozofie*, keď proti redakcii a autorke úvodu E. Várossovej ostro vystúpil L. Hanzel a M. Topol'ská. Časopismi, ktoré im poskytli miesto na kritiku, boli Predvoj a Pod zástavou socializmu ako oficiálny stranícky orgán ([1]; [2]; [3]). Intelektuálna sila tejto skupiny nebola príliš veľká, lebo sa obmedzovala zväčša na negatívnu kritiku, pozitívne nič neprodukovala a ako „dogmatikov“ ich takmer nik nebral vážne. Po vpáde vojsk a nasledujúcej okupácii sa táto skupina dostala pochopiteľne do čela filozofického diania, prišiel jej čas uspokojiť potlačené ambície a vyrovnat' si účty s kritikmi. Tento zlom v dejinách našej filozofie treba vidieť v súvislosti s celkovými spoločenskými zmenami po vojenskom vpáde. Mal charakter politický, nie teoretický. Osobné príkoria, hrubé odstraňovanie ľudí z ich zamestnania, postihy (aj členov rodiny) nepatria síce do dejín filozofie, ale nemožno ich zamlčať. Inštitucionálne zmeny, menovania nových predstaviteľov filozofického života, nové kritériá pre činnosť a vedeckú prácu, cenzúra, plánovanie úloh pod prísny politickým dohľadom – to boli hlavné určujúce faktory vývinu filozofie v nasledujúcich rokoch. Teda nie nejaký hegelovský svetový duch, ale konkrétne silná politická ruka hýbala slovenskou filozofiou. Rozum bol ideologickou a politickou propagandou, prevládla snaha páčiť sa držiteľom moci. Strach o existenciu a túžba uplatniť sa v nových pomeroch bola reálnou motiváciou prevažnej časti filozofickej tvorby tohto obdobia. Nie je to nijaká svetlá kapitola napriek kvantite popísaného papiera.

Stranícke previerky v lete 1970 boli starostlivo pripravené a ich výsledok bol v zásade dopredu určený. Komisie preverovali často pracovníkov, ktorých poznali azda iba z počutia. Mali už hotové obžaloby i rozhodnutia. Preverovalo sa na rôznych úrovniach. Čistky sa týkali v prvom rade členov KSS, ale z práce boli prepustení aj iní nepohodlní. Prof. S. Štúr, ktorý bol po dlhých rokoch znovu prijatý na filozofickú fakultu, bol po ročnom pôsobení poslaný do dôchodku. Celkove možno povedať, že zásah do personálnej štruktúry filozofických pracovísk po roku 1970 nemá v našich kultúrnych dejinách obdobu. Zo slovenskej filozofickej scény odišli takmer dve desiatky produktívnych osobností. Bola to kultúrna škoda, veľká medzera po sľubnom rozbehu. Začal platiť zákaz publikovania nielen prác proskribovaných, ale aj uvádzanie ich mien. Tak sa napr. stalo, že zväzok *Antológie Patristika a scholastika* síce vyšiel, ale bez mien prekladateľov. Podarilo sa „očistiť“ filozofické pracoviská, dosadiť na vedúce miesta spoľahlivých a v tieni vojenskej okupácie dať sa na cestu zvanú normalizácia.

Nebolo väčšieho pokrytectva ako používanie slova normalizácia, ktorá s normálnosťou mala spoločné iba to, že bola jej opakom. Bolo to prevrátenie všetkých hodnôt politických i kultúrnych, znásilňovanie skutočnosti, ktoré nemohlo skončiť inak, ako skončilo, totálnym zrútením základov, z ktorých vyrastala.

Jedným z prvých krokov boli organizačné a personálne zmeny vo Filozofickom ústave SAV a na Filozofickej fakulte UK. Nedávno založená Katedra dejín filozofie bola zrušená a katedra filozofie bola premenovaná na Katedru marxisticko-leninskej filozofie. Rozptýlené vyučovanie marxizmu po fakultách sa skoncentrovalo do ústavov marxizmu pri rektorátach vysokých škôl. Základným dokumentom, z ktorého bolo treba vychádzať a stále sa k nemu vracieť, sa stalo *Poučenie* [4]. Bol to najvyšší argument, stelesnenie všetkej múdrosti a predvídavosti. Tento dokument určil na dve desaťročia cestu aj slovenskej filozofie.

Ale nebolo to len pasívne podvoľovanie sa politickému tlaku. Bol tu rad iniciatívnych akcií horlivcov. Je zarážajúce, že sa tu stretávame s menami tých, čo sa považovali za stúpcov reformného prúdu alebo aspoň za neutrálov. Charakteristickým dokumentom novej situácie a novej línie v činnosti SFS je List valného zhromaždenia SFS Ústrednému výboru KSS, v ktorom sa 41 podpísaných ponížene sklonilo pred politickou mocou.

„Dňa 27. a 28. marca 1972 sa stretli slovenskí marxisticko-leninskí filozofi, združení v Slovenskej filozofickej spoločnosti, na jej riadnom Valnom zhromaždení. Na základe *Poučenia z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ* kriticky a sebakriticky analyzovali a zhodnotili uplynulé obdobie vo vývine filozofie na Slovensku a vo svetle línie a uznesení XIV. zjazdu KSČ objasnili svoje špecifické miesto, funkciu a úlohy v živote našej socialistickej spoločnosti v súčasnej náročnej etape jej rozvoja.“ [5]. List sa ďalej vyslovuje k predchádzajúcej minulosti.

„Na pozadí úprimnej snahy však začali u niektorých jednotlivcov rásť aj negatívne tendencie samoučelového kriticismu, buržoázneho objektivismu, akademizmu, neangažovanosti a pod. Takáto situácia viedla k rastúcim snahám „modelovať“ aj marxisticko-leninskú filozofiu ako odideologizovanú, sociálne amorfnú akademickú teoretickokritickú disciplínu bez ideologického a revolučne praktického rozmeru a vlastnej triednej tváre. ... Skutočný tvorivý rozvoj marxisticko-leninskej teórie sa nahrádzal „hrou“ na dialógy

s rôznymi nemarxistickými koncepciami a nekritickým vnášaním ich ideí do marxisticko-leninskej filozofie. ... Z týchto a iných chýb i nedostatkov v oblasti filozofie v krízovom období sme vyvodili príslušné poučenia. Jedno z hlavných poučení je, aby Slovenská filozofická spoločnosť bez podceňovania špecificky imanentnej filozofickej problematiky orientovala všetky filozofické pracoviská a filozofov na úzke dialektické spojenie s praxou výstavby socializmu a s konkrétnou politikou KSČ a aby už nikdy nepripustila narušenie pozitívnych kontaktov s marxisticko-leninskou filozofiou a filozofií ZSSR a ostatných socialistických krajín. ... Chceli by sme Vás, vážení súdruhovia, ubezpečiť, že vynaložíme všetko úsilie, aby sa slovenská filozofia a filozofi stali významnými pomocníkmi strany pri organizovaní a riadení výstavby socializmu v našej vlasti.“ [5].

Tieto dlhšie citáty z listu uvádzame ako ukážku dobového propagandistického žargónu a prázdnych pleonazmov zavlečených do filozofie. Tento list je významný aj tým, že poslužil ako podklad pre *Vyhlasenie Slovenskej filozofickej spoločnosti* [6]¹, ktoré vypracoval výbor dva mesiace po valnom zhromaždení. Tu sa vyhlasuje popri odhodlaní vychádzať z *Poučenía*, že „veľká časť slovenských filozofov sa aktívne zúčastňovala na vypracovaní, propagovaní a prebojovaní revizionistických názorov a oportunistických politických koncepcií, ktoré sú v zásadnom protirečení s marxizmom – leninizmom a s revolučnou politikou KSČ. Valné zhromaždenie SFS zrušilo všetky uznesenia a stanoviská minulosti.“ [6].

Dovtedajší výbor SFS bol rozhodnutím Predsedníctva SAV v roku 1971 zrušený a vymenovaný nový na čele s M. Topoľským a podpredsedami L. Hanzlom a J. Bodnárom. V správe o činnosti čítanej na valnom zhromaždení v Smoleniciach vo februári 1974 sa konštatuje, že „valné zhromaždenie sa dištancovalo, odsúdilo, rozišlo sa s nimi a vylúčilo ich z radov SFS“. Myslia sa, pochopiteľne, revizionisti a výbor sa im ani nenamáhal toto rozhodnutie oznámiť. Deklaruje sa odhodlanie vynaložiť všetko úsilie, aby filozofia ako celok a jednotliví filozofi osobitne boli významnými pomocníkmi strany v jej radiácii a poznávacej funkcii a spŕahlivým článkom jej ideologického frontu.

V službách totalitnej moci. O morálno-politickom aspekte tejto aktivity sa od novembra 1989 hovorilo neraz pri rôznych príležitostiach, ucelenejšie na zhromaždeniach slovenských filozofov na začiatku roku 1990.²

Ako oficiálna slovenská filozofia plnila tieto sľuby? Vysvitá to z početných kníh, štúdií, článkov, konferencií. Boj proti revizionizmu sa stal prevládajúcou témou. Autori prehodnocovali minulosť našej filozofie, najmä rok 1968, poukazovali na to, kde sa začali objavovať úchylky, aké podoby mal revizionizmus, kto a aké „škody“ napáchal. Zmyslom týchto údajov bolo potvrdiť, že odstránenie revizionistov bolo oprávnené. Tým však bolo odňaté právo brániť sa, takže to bola hra iba na jednu bránu. Hádzaním kameňov do bezbranných klesla slovenská filozofia na morálne dno.

¹ Podľa zápisnice zo schôdze dňa 31. 3. 1971 výbor SFS sa uzniesol „preregistrovať“, t.j. vylúčiť zo SFS tých, čo boli zo strany vylúčení, a o vyčiarknutých sa malo uvažovať individuálne.

² Pozri materiály in: *Filozofia* 1990, č. 2, s. 113-125; *Filozofia* 1990, č. 4, s. 446-492.

Slovo „revizionizmus“ bolo jedným z najčastejšie používaných označení. Bol to termín s hmlistým obsahom. Pôvodný názov pre určitú formu teórie a praxe v robotníckom hnutí sa stal plastickým označením akejkolvek úchylky, všetkého, čo sa odlišovalo od „čistého“ učenia. Čo však bolo čistým učením, to nebolo jasné. Siahalo sa často po citátoch z „klasikov“, ale ani tie neboli bezproblémové, ako to ukázal liberálny prístup k marxizmu pred rokom 1968 najmä v Juhoslávii, Poľsku a inde. Sproblematizovanie niektorých poučiek marxizmu treba vidieť v širšom medzinárodnom kontexte, a to v uvoľnenom ovzduší po smrti Stalina. Styky s týmto prúdom, predovšetkým so skupinou juhoslovanských filozofov okolo časopisu Praxis, sa ukázali ako teoreticky plodné, ale neskôr sa stali jedným z hlavných previnení. Napokon sami autori normalizačných útočných článkov a kníh vyložili, čo všetko sa nazývalo revizionizmom. Bolo to všetko, čo bolo v rozpore so súčasnou politikou, čo prispelo k údajnému rozkladu socializmu – a to bola neurčitá škála. Táto neurčitosť spôsobila sterilitu myšlienkovvej tvorby tohto obdobia, lebo z obavy pred možnosťou, že sa autor dopustí nejakej úchylky bolo spoľahlivejšie zotrvať na plochých dogmách. Preto nemožno hodnotiť toto obdobie inak ako úpadok teoretického myslenia.

Na čelo boja proti tzv. revizionizmu sa postavil L. Hanzel. Možno v tejto súvislosti iba súhlasiť s jeho vlastným sebahodnotením, chápaním svojej osobnosti a činnosti, ako ho vyjadril v autobiografii [7] a v oslavnom článku pri príležitosti 25. výročia založenia katedry.

L. Hanzel bol výraznou postavou boja za „čistotu“ marxizmu už od príchodu na Filozofickú fakultu, kam priniesol kritériá a praktiky zaužívané v straníckom školení na Oblastnej politickej škole v Modre – Harmónii. Nevidel rozdiel medzi straníckou propagandou a filozofiou, filozofia bola preňho iba vyššou formou straníckej osvety a filozof bol predovšetkým straníckym pracovníkom, bojovníkom na ideologickom „fronte“. Popredné miesto mu zaručovalo aj to, že ako prednášateľ dejín robotníckeho hnutia mal určité znalosti historických koreňov revizionizmu, ktoré použil hlavne v rozsiahlom seriáli článkov *Čo je revizionizmus?* Mal povest' odborníka na úchylky v robotníckom hnutí a tak vystupoval aj na medzinárodných stretnutiach v rámci socialistických štátov. Okrem toho prístup do najvyšších politických kruhov mu umožňoval pohotovo prenášať stranícke smernice do pedagogickej práce. Normalizačný zvrät bol pre neho životnou príležitosťou, aby dokázal svoju neochvejnú a pravovernosť.

Vysoko si cení uverejnenie súboru svojich článkov v Predvoji už v roku 1966 nazvaného *Súčasný antimarxizmus a marxistická filozofia*, ako aj štúdie *Marxistická filozofia v krivom zrkadle buržoáznej marxológie* a pokladá to za obrat v slovenskej filozofii. V normalizačnom období jeho publikačná činnosť dosiahla vrchol aj kvantitatívne. No tematický okruh jeho tvorby bol úzky. Zväčša vypočítaval previnenia predstaviteľov revizionizmu na Slovensku (najčastejšie to bol M. Kusý a J. Kocka). Napriek množstvu článkov obvinenia sú rovnaké a bez zmeny štylizácie sa objavujú na rôznych miestach. Jeho opis udalostí (napr. III. zjazdu SFS) je dodatočnou konštrukciou.

L. Hanzel sa najucelenejšie predstavil vo svojom veľkom článku v denníku Pravda *Záver Poučenia a vývoj a zápasy marxisticko – leninskej filozofie* [8]. Po vecnej stránke potom už nikdy viac nepovedal, takže článok možno pokladať za najcharakteristickejší

nielen pre jeho osobu, ale i pre celé protirevizionistické ťaženie. V článku podáva vlastné videnie vývinu slovenskej filozofie od založenia katedry dialektického a historického materializmu v roku 1950. Korene úchyliet v marxizme vidí v pretrvávajúcej sociálnej báze malomeštiactva, a to aj po nástupe generácie mladých marxistov na vysoké školy. Nedostatky sa prejavili po XX. zjazde KSSZ, keď reakcia na odhalenia kultu Stalina bola u časti filozofov typicky malomeštiacka. Pod zámenkou boja proti dogmatizmu nešlo o destalinizáciu, ale o odmietnutie leninizmu, ozvala sa požiadavka uvoľniť miesto „autentickému“ marxizmu. Už po porážke maďarskej kontrarevolúcie (výraz L. Hanzela) sa objavilo nebezpečenstvo revizionizmu v nástupe vulgárneho scientistického pozitivizmu a existencialistického antropologizmu. Oba smery mali spoločné to, že odmietali triedny boj a vedúcu úlohu robotníckej triedy a jej revolučnej strany. Jeho katedra na FF UK vraj viedla boj proti revizionizmu, ale jej úsilie marila skutočnosť, že v jej radoch boli prívrženci oportunistu. Po výpočte ich previnení pokračuje:

„Vo vedomí poslucháčov sa nemohla neodzrkadliť skutočnosť, že profesor marxistickej teórie poznania patril k hlavným teoretikom tzv. autentického marxizmu, inštitucionálnej revolúcie, „Demokratického“ socializmu. Na študentov dlhotrvajúco pôsobilo úsilie vtedajšieho predsedu Slovenskej filozofickej spoločnosti (ďalej SFS), ktorý prebojoval a to predovšetkým proti vlastnej katedre „nezávislost“ vývinu marxistickej filozofie u nás od sovietskej filozofie, od politiky KSČ. Odsudzoval skutočnosť, že sa marxisticko-leninská filozofia stala štátnou filozofiou, že sa likvidovali nemarxistické filozofické smery, žiadal právo existencie a etablovania nemarxistických filozofických smerov u nás a podobne.“ Napadol požiadavku revidovať dokument ÚV KSS o filozofii. Katedru pochválil za pevný protirevizionistický postoj, uviedol jej zásluhy na údajnom prekazení III. zjazdu SFS, aktivitu katedry na konsolidačnom procese, účasť na založení Večernej univerzity marxizmu-leninizmu, na politickom kurze v Dome politickej výchovy atď. Neskôr a inde činnosť katedry, ktorú viedol, celkove zhodnotil slovami: „Z katedry sa stalo významné filozofické pracovisko, ktoré zohralo nezastupiteľnú pozitívnu úlohu v rozvoji marxisticko-leninskej filozofie a ideológie na Slovensku. Výsledkami svojej všestrannej činnosti katedra priamo alebo nepriamo poznačila aj mnohé ďalšie teoreticko-vedecké pracoviská na Slovensku. Trvalo sa za zapisala do formovania marxisticko-leninského vedomia slovenského ľudu.“ ([9], 226).

Originálnym príspevkom k normalizácii je Hanzelov návrh zaviesť povinnú politickú prax poslucháčov po absolvovaní osobitného kurzu v Dome politickej výchovy, dokresľujúci chápanie vzťahu filozofie a politiky. Kurz sa mal konať dvakrát mesačne a zapisovať do indexu ako zápočet. Pozícia filozofie ako slúžky politiky a filozofov ako zamestnancov komunistickej strany už nemôže byť formulovaná jasnejšie ([10], 367).

Ako sebavedomý arbiter zasahoval aj do oblastí, kde nebol vedecky kompetentný (polemika proti knihe S. Štúra *Diferenciálna psychológia*). Pôsobenie L. Hanzela v slovenskej filozofii je prevažne negatívne. Decimoval prejavy slobodného myslenia, tlačil filozofiu smerom k dogmatickému primitivizmu. Dnes po strate politického zázemia pripomína jeho tvorba a aktivita donkichotský boj bez riešenia nejakého teoretického problému, bez osobného prínosu do slovenskej filozofie – okrem stráženia „čistoty“ marxizmu.

Nápadnou bojovnosťou a siláckymi výrazmi sa vyznačujú práce a verejné vystúpenia R. Šímu, ktorý dal boju proti revizionizmu aj knižnú podobu. Jeho dielo „*Kritická teória frankfurtskej školy a jej vplyv v Československu*“ [11] je akýmsi slovenským pendantom českého diela Hrzala a Netopilka *Ideologický boj ve vývoji české filosofie*. No kým títo autori predsa len zachovávali znesiteľnú mieru objektívnosti a akademický spôsob vyjadrovania, Šímová kniha je preplnená jedovatými formuláciami a argumentácia je nahradená „bojovnosťou“. Práca vznikala pôvodne ako výsledok študijného pobytu v NSR ešte pred rokom 1968, ale v zmenenej politickej situácii dostala nové poslanie. Podľa autora Frankfurtská škola je hlavným zdrojom revizionizmu v ČSR a jej názorom je venovaná prvá časť knihy. Druhá časť tvorí rozbor ideovej situácie na Slovensku po roku 1968, ktorá vlastne s témou nesúvisí, pretože ťažko možno dokázať nejaké priame spojenie medzi Frankfurtskou školou a slovenským prostredím. Spojilo ich však autorovo úsilie dať knihe aktuálne poslanie. Keby tu ozaj aj nejaký vplyv bol, bolo by ho treba dôkladnejšie poznať. Pre revizionistov našiel dehonestujúce pomenovania (exhibicionisti, filozofickí snobi, odmietajúci, všelijakí pripomienkári, zradcovia vlasti, vnútorní duševní emigranti loviaci v kalných vodách, snoriaci po každej chybičke a nedostatku atď.) ([11], 147).

R. Šíma sa prebojovával na post oficiálneho filozofa a ideológa. V Novom slove vychádzali jeho texty ako základ stranického školenia. Demaskoval v nich buržoáznu demokraciu a právo, porovnával ju s demokraciou ľudovou a právom socialistickým. Konštatuje že „náš človek ešte nikdy nemal také možnosti pre vlastnú sebarealizáciu ako dnes“. Podpísanie *Charty ľudských práv* a *Deklarácie ľudských práv* chápe len ako taktický ústupok. „Socialistické krajiny podpisujú všetky možné medzinárodné zmluvy a akcie na uvoľnenie medzinárodného napätia a prehĺbenia vzájomnej spolupráce, ktoré neznamenajú odstránenie, ale uskutočnenie triedneho boja novými formami, najmä formou ideologického boja.“ [12]. Politické pokrytectvo je tu viac ako zrejmé, ako aj to, kto bol skutočným „travičom studní“ (výraz R. Šímu).

Text *Podstata a funkcia stranickosti* by sme ani neuvádzali, keby sa tu nemiešala propagandistická primitívnosť so zdanlivou učenosťou, uvádzaním diel Poppera, Husserla, Hegela s úvahami o poznávaní a pravde. Jadro a záver sú však jednoduché. „Boj za hlboké osvojenie si, tvorivé rozvíjanie a praktické realizovanie princípu stranickosti v teórii a praxi, to je boj za uplatňovanie dôslednej revolučnosti, vedeckosti a humánosti v našej teoretickej a praktickej činnosti, boj za vytvorenie takých subjektívnych a objektívnych pozícií, ktoré v najvyššej miere umožňujú poznať a meniť objektívny svet a realizovať leninský štýl práce.“ [13]. Nuž, i v takýchto rovinách sa pohybovali slovenskí filozofi. A R. Šíma bol aj dlhoročným predsedom SFS a univerzitným profesorom!

Jednou z prvých knižných publikácií normalizačného obdobia bolo dielo A. Siráckeho *Problémy a perspektívy socializmu* [14]. Je to súbor autorových článkov a štúdií formálne pripomínajúci spis pri príležitosti životného jubilea, ale v novej situácii to malo byť svedectvo autorovej lojálnosti a pravovernosti voči strane a robotníckej triede. Články sú z rokov 1966 – 1971, nie sú usporiadané chronologicky, ale tematicky. Z nich je jasný ústup z pôvodných pozícií sociologickej objektívnosti. Oporou marxizmu a najvyššou autoritou aj vo filozofii je pre Siráckeho Lenin. Uvádza výhrady proti Lukácsovi a našej

filozofii vyčíta, že si málo všimla sovietsku filozofiu, dôsledne brániacu vec socializmu. Historické reminiscencie vychádzajúce aj z osobnej skúsenosti (príslušnosť k DAVu) sú pre Siráckeho príležitosťou vysloviť sa aj k vývinu našej filozofie po februári 1948. Základným východiskom mu je aj tu *Poučenie*. Požaduje rozbor situácie na vysokej teoretickej úrovni opierajúci sa „o fakty, výskumy, pramene, materiály a najmä základné dokumenty a uznesenia XXIV. zjazdu Komunistickej strany Sovietskeho zväzu a XIV. zjazdu Komunistickej strany Československa“ [15].

Takýto dokument skutočne aj vznikol v máji 1974 a nesporne prispel k tomu, že od 1. januára 1975 bol A. Sirácky menovaný za riaditeľa spojeného Filozofického a Sociologického ústavu.³ Ale ešte predtým dokazoval svoju pravovernosť pri viacerých príležitostiach [16]. Stupňuje svoje útoky, hovorí o „zákernosti“ tvorivých marxistov, ktorí zaplávali do mútnych vôd oportunistu, dokonca odsudzuje kritiku stalinizmu a dáva poučenia, ako treba hodnotiť problematiku, v ktorej sa pravica kompromitovala.

A. Sirácky stál na čele nového prúdu aj inštitucionálne a tu zavŕšil svoje účinkovanie na Slovensku po kľukatých cestách od príchodu z Juhoslávie v roku 1947. Celkové jeho účinkovanie by bolo osobitnou témou. Zasahuje nielen do filozofie, ale aj do sociológie, pretože prevzal odbor po A. Štefánkovi a A. Hirnerovi. S jeho menom je spojený charakter rozvoja sociológie u nás. Spočiatku tvrdošijne zastával názor, že sociológiu môže nahradiť historický materializmus, ale neskôr uznal, že sociológia je samostatným odborom a sám prispel k jej budovaniu.

Ako menovaný predseda SFS sa M. Topoľský podieľal na protirevizionistickom boji v prvých líniiach. Pod jeho vedením sa uskutočnili premeny vo SFS v duchu *Poučenia*, posielali sa spomenuté listy Ústrednému výboru KSS. Odsúdil styky slovenských a českých filozofov s juhoslovanskými a ich aktivitu v časopise Praxis [17]. (J. Strinka a K. Kosík boli členmi redakčnej rady a viacerí doň prispievali). Pri príležitosti 30. výročia oslobodenia sa v duchu *Poučenia* zamýšľal nad stavom slovenskej filozofie po roku 1945. Novým bol útok proti pozitivizmu, síce bez konkrétneho mena, ale bolo zrejmé že ide o I. Hrušovského ([18], 469).

Pohľad na dejiny slovenskej filozofie v duchu *Poučenia* vyložil pri viacerých príležitostiach J. Bodnár. Bolo to už na konferencii v roku 1971 a dôkladne a jednoznačne na celoštátnom seminári filozofov – komunistov v Smoleniciach v r. 1973 ([19], 329). Zrod revizionizmu datuje už od konca päťdesiatych rokov od diskusií o dogmatizme vo vzťahu filozofie a politiky. Za jeho prejav považuje to, že sa kritizovala služobnosť filozofie a že sa uplatňovala snaha odideologizovať ju. Odsúdil tiež všetky úsilia o reformu marxizmu, jeho antropologizáciu a kontakty s juhoslovanskou filozofiou. Takto písal aj v systematickom výklade dejín slovenskej filozofie v rozsiahlom vlastivednom diele *Slovensko 4 – Kultúra II. časť* (Bratislava 1980), kde hovorí o otvorenej ofenzíve proti základným princípom marxizmu, odsudzuje každú emancipáciu filozofie a heslá o slobode bádania. Považuje to za prejav nie tvorivého rozvoja filozofie, ale za útok na jej systém a na vnútorné

³ K dokumentu *Vývoj a súčasný stav a úlohy spoločenských vied v Československu* pozri Filozofia 1975, č. 2.

zdroje jej rozvoja. V zmenenej situácii, keď gorbačovské uvoľnenie ovládlo verejný život – bolo to pár mesiacov pred novembrom 1989 – predstavil sa však už ako liberál, prvý zjazd filozofov v r. 1950 kvalifikoval ako prvý prejav úpadku s negatívnym dosahom na rozvoj profesionálneho bádania. Predstavil sa ako odporca dogmatizmu pasujúceho sa na jediného znalca marxizmu, rozhodujúceho, kto a nakoľko sa od neho vzdáľoval [20].

O bezvýhradnú aplikáciu *Poučenia* vo filozofii a v sociológii sa usiloval prakticky i teoreticky ako riaditeľ spojeného Ústavu filozofie a sociológie V. Cirbes, nová osobnosť v bratislavskom prostredí. Jeho programové vyhlásenie i teoretické úvahy o rozvoji socialistickej spoločnosti boli úplne konformné voči vtedajšej politike už i preto, že bol členom Ústredného výboru KSS, takže bolo ťažko rozlíšiť jeho postavenie ako vedca a funkcionára.

Mohli by sme iste uvádzať i ďalších, ktorí sa zúčastnili na boji proti tzv. revizionizmu, ako aj ďalšie práce s touto tematikou. Nie je to však veľmi potrebné, pretože podstata ich prác je rovnaká. Argumentácia sa opakuje, obvinenia i obvinení sú stále tí istí. Koncom sedemdesiatych rokov boj postupne utíchal, len občas sa objavil pri rôznych výročiach a vo forme zborníkov.

Po upevnení politickej moci a likvidovaní ideovej opozície sa zdalo, že „reálny“ socializmus získava pevnú pôdu. Vychádzali knihy, časopisy, zborníky, rozvíjali sa medzinárodné kontakty prevažne so socialistickými krajinami, rozvíjala sa pedagogická práca, rástla nová generácia filozofov. Existoval zoznam zakázaných autorov, zákaz ich citovania, dokonca i uvádzania ich mien. Do encyklopédií sa nedostali významní kultúrni pracovníci, hoci sa tam stretne s menami futbalistov a funkcionárov malého významu. Pod priamym vedením ideologického oddelenia ÚV KSS sa ideologická a teoretická iniciatíva presunula na Fakultu vysokej školy politickej ÚV KSČ, na ústavy marxizmu pri rektorátoch vysokých škôl, na večerné univerzity. Tieto inštitúcie mali právo udeľovať vedecké hodnosti, ktoré sa udeľovali prevažne podľa politických kritérií. Takto mohla vznikáť vedecká literatúra s pochybnou hodnotou, pretože jednotlivé zložky marxizmu, medzi nimi aj filozofia, sa vymkli z kontextu ostatných vied. Marxizmus ako učebný predmet sa stal povinnou súčasťou štúdia i záverečných skúšok na vysokých školách, absolvovanie večernej univerzity bolo povinné pre nestraníkov pri vedecko-pedagogických postupoch. Táto vynútená obligátnosť prispievala k čoraz väčšej averzii voči marxizmu a jeho filozofii. Do atmosféry prevrátených hodnôt a politického utilitarizmu bola zatiahnutá časť vysokoškolskej mládeže a vedeckého dorastu, pretože ten, kto sa chcel uplatniť, musel spĺňať určené podmienky. Pestovanie nejakej alternatívnej filozofie bolo sťažené. Plamienok nekonformného myslenia sa udržiaval na súkromných stretnutiach, obyčajne s dohrou na štátnej bezpečnosti. V takýchto podmienkach sa čítala a rozširovala zakázaná literatúra z Čiech i zo zahraničia.

Boj proti revizionizmu, typický pre toto obdobie, nemal teoretickú podobu, ale bola to globálne politická úloha vzťahujúca sa nielen na filozofiu, ale aj na ostatné vedné disciplíny i oblasti praktického života. Jeho zmyslom bolo zhromaždiť doklady o tom, kto a kde útočil na princípy socializmu, a oživiť poučky „pravého“ marxizmu, ako ho predstavoval sovietsky leninizmus.

Preto sa tak volalo po Leninovi, po obnovení kontaktov so sovietskou filozofiou, ktorá jediná mala byť zlučiteľná s budovaním socializmu. Stala sa opäť vzorom, čo sa prejavilo v publikovaní veľkého množstva prekladov sovietskych autorov i na počte návštev sovietskych filozofov.

Bielo-čierny prístup k filozofii najjasnejšie vynikol v chápaní jej triednej funkcie. Delila sa zásadne na marxistickú a nemarxistickú, súhrnne nazývanú buržoáznou. Do prvej skupiny patrila filozofia prijateľná, do druhej neprijateľská. Touto sa zaoberala tzv. kritika buržoáznej filozofie, etablovaná s týmto názvom ako disciplína dejín filozofie skúmajúca modernú západnú filozofiu, a takto pomenovaná existovala v tomto období aj na Katedre marxisticko-leninskej filozofie FF UK. No aj napriek negatívnemu apriórному postoju boli tu možnosti oboznamovať poslucháčov s menami a dielami modernej a súčasnej svetovej filozofie. Okrem toho medzinárodný kontext, západná literatúra prístupná na osobitné povolenie a starostlivo uschovávaná vo zvláštnych fondoch knižníc, medzinárodné kontakty, a to i so Západom na medzinárodných kongresoch i dosiahnutý stupeň rozvoja reprezentovaný množstvom pedagogických i vedeckých inštitúcií bránili návratu naspäť. Odbory, disciplíny už raz založené mali prirodzenú tendenciu rozvíjať sa aj v nepriaznivých podmienkach. Napokon, boj proti revizionizmu sa netýkal všetkých rovnako. Najviac zasiahol politické a sociálne disciplíny, menej napr. dejiny filozofie v ich faktografickej rovine a ešte menej logiku a metodológiu vied. No aj tu sa vyvíjalo úsilie konfrontovať marxistické a buržoázne postoje a budovať tieto odbory na marxistických základoch.

Svetlé miesta v tieni cenzúry. Obraz filozofie v tomto období by bol neúplný a jednostranný, keby sme boj proti revizionizmu absolutizovali a nevideli aktivity a rozvoj jej jednotlivých disciplín, v ktorých sa nedá hovoriť o stagnácii. Bol to však rozvoj v tieni cenzúry bez tvorivej odvahy, v ovzduší obáv z nejakej úchyľky. Sovietska filozofia neposkytovala veľa myšlienkových impulzov, bola to materialistická podoba filozofie perennis. Dialektický a historický materializmus v podobe veľkých kompendií len zdánlivo dával odpovede na problémy súčasnej vedy. Preto prílišné zdôrazňovanie významu sovietskej filozofie v tomto období malo skôr demobilizačný dosah, a to napriek záplave prekladov i renomovaných sovietskych filozofov.

Ak vznik marxizmu a najmä jeho sovietskej formy – leninizmu znamená zúženie problematiky filozofie, ako ju poznáme z jej dejín, zdôraznenie jej triednej funkcie, čo znamenalo jej ideologizáciu, tak v období 1970–1990 sa dosiahol vrchol, z ktorého cesta mohla viesť už len dolu. V klasickej podobe sa vytvoril vzťah totalitného štátu a filozofie. Z filozofie ostalo neškodné torzo v postavení poslušného služobníka. Zápas o slobodu myslenia filozofia prehrala.

Po personálnych a inštitucionálnych zásahoch do filozofie by sa mohol očakávať útlm filozofickej produkcie. Ale množstvo publikovanej literatúry svedčí o opaku. V rokoch 1970–1990 vyšlo veľké množstvo kníh, zborníkov, objavilo sa veľa starých i nových autorov. Bola to však literatúra poväčšine problémovo chudobná, dogmatická a apologetická. Oblasť ideológie, kde mala svoje miesto aj filozofia, bola dôsledne sledovaná a usmerňovaná, aby už nikdy nedošlo k podobným javom ako v osudnom roku 1968. Bol

to záujem nielen vedúcich politikov, ale najmä Sovietskeho zväzu i ostatných socialistických krajín. Finančnými prostriedkami sa nešetrilo. Štedro sa podporovala edičná činnosť, medzinárodné kontakty a reprezentácia aj pred kapitalistickou cudzinou, aby sa ukázala prevaha a jednota marxizmu i po politickom otrase v ČSR. Boj proti revizionizmu bol síce vždy aktuálny, ale postupne slabol. Filozofia mala všetky vonkajšie znaky kontinuity a konsolidácie. Zachovali sa téměř všetky inštitúcie, vychádzal časopis *Filozofia*, schádzala sa SFS, vychádzali knihy a zborníky, katedry vychovávali novú generáciu filozofov. Všetko bolo však starostlivo riadené a kontrolované. V riadiacom mechanizme kľúčové miesto zaujímal tajomník ÚV KSS Ľ. Pezlár a ideologická komisia, ktorej aktivita dala „normalizácii“ v kultúrnej oblasti reálnu podobu.

Najdôležitejším vydavateľstvom literatúry bolo vydavateľstvo Pravda, lebo tu vyšla podstatná časť knižnej tvorby. Od svojho vzniku sa sústreďovalo hlavne na vydávanie marxistickej literatúry, a tak je nerozlučne spojené aj s dejinami marxistickej filozofie na Slovensku. Vychádzali diela zakladateľov marxizmu, brožúry a knihy vyslovene propagandistické a politické, ale i diela lepšej a trvalej hodnoty. Tu vyšlo aj desať zväzkov *Antológie z diel filozofov* a položil sa organizačný základ pre ďalšiu prácu v dejinách filozofie. Politický význam vydavateľstva Pravda sa v rokoch 1970 – 1990 zvýraznil. Činnosť redakcie filozofickej literatúry sa opierala o spoluprácu s externými pracovníkmi, ktorých špecializácia a skúsenosti sa preukázali už pri zostavovaní *Antológie*. Postupne sa ujasňoval veľkorysý vydavateľský plán, ktorý dostal meno *Filozofické odkazy*. Osobitná sekcia sa venovala filozofii predmarxistickej, marxistickej a súčasnej nemarxistickej. Takto vznikla významná možnosť publikovať klasické diela svetovej filozofie.

Počiatkom sedemdesiatych rokov vychádzali rozsahovo veľké diela sovietskych filozofov v prekladoch J. Řeháka, T. Ollíka, Ľ. Turčana, O. Filu, J. Dubníčku, V. Černíka, R. Kopsovej, L. Hohoša i inovované preklady diel zakladateľov marxizmu. Mala sa tým zvýrazniť úloha a význam sovietskej filozofie pri našom návrate na správnu cestu a súčasne sa zohľadnila výčitka, že sme si v minulosti málo všimli sovietsku tvorbu. Prekladanie sovietskych autorov bolo dlhodobou úlohou. Vyšla rozsahom monumentálna práca M. N. Rutkieviča *Dialektický materializmus*, ďalej práce: T. I. Ojzerman: *Problémy filozofie a filozofie dejín*, P. V. Kopnin: *Dialektika ako logika vedeckého poznania*, Kedrov: *Kategórie historického materializmu*, A. S. Bogomolov: *Súčasná filozofia a náboženstvo*, práce P. V. Alexejeva, E. M. Čudina, ďalej veľké zborníky *Dejiny marxistickej dialektiky*, *Dialektika negácie*, *Dialektika vývinu socialistickej spoločnosti*. Pozoruhodné je dvojzväzkové kolektívne dielo *Marxistická leninská filozofia v súčasnom svete*, ktoré si všima v prvom zväzku socialistické krajiny a v druhom kapitalistické. Podklady pre text o Československu dal R. Richta a T. Halečka. Neskôr vznikol aj spoločný zborník sovietskych a slovenských autorov *Dialektické protirečenie – jadro dialektiky*, do ktorého prispeli M. Marcelli, E. Farkašová, J. Coufal. Množstvo publikovaných kníh sotva však znamenalo taký pozitívny impulz, aký sa očakával. Sovietske kompendiové traktáty prinášali poväčšine hegelovské špekulatívne úvahy s dogmatickým pozadím. Sebavedomá bezproblémovosť, ideologizovania filozofie prispievali k nechote študovať ju a akceptovať, možno v niektorých prípadoch aj neodôvodnenej.

V edícii Filozofické odkazy – predmarxistická filozofia vyšlo pozoruhodné množstvo prameňov z dejín filozofie, diela a výbery z Epikura, Platóna (*Ústava*), M. Kuzánskeho, Descarta (*Princípy filozofie*), Černyševského, D'Alemberta, Voltaira, J. G. Fichteho, J. W. Goetheho. Vydanie Hegelovej *Logiky* v dvoch zväzkoch v preklade T. Münza reprezentuje náročný prekladateľský a interpretačný výkon, ktorý spolu s ostatnými prekladmi diel klasickej filozofie je záslužným prínosom k sprístupňovaniu inojazyčných prameňov v slovenčine.

Diela modernej západoeurópskej filozofie v slovenskom preklade vychádzali v edícii Filozofické odkazy – súčasná nemarxistická filozofia. Vyšiel tu L. Wittgenstein (*Filozofické skúmania*), M. Weber (*K metodológii sociálnych vied*), W. Dilthey (*Život a dejinné vedomie*), G. Bachelard (*Nový duch vedy*). Tieto preklady sa stali významnou pomocou pri vyučovaní dejín filozofie.

Pod názvom Filozofické odkazy – marxistická filozofia vyšiel Gramsci, Politzer, Mehring a niektorí súčasní sovietski autori.

Pôvodná filozofická tvorba slovenských autorov bola zastúpená aj v iných vydavateľstvách (Veda – vydavateľstvo SAV, Aurora – vydavateľstvo Smeny). Tvorba je pomerne rozsiahla, knihy sú vo väčšine prípadov kvalifikačnými prácami – výsledkami plnenia štátneho plánu vedeckého výskumu vo filozofii. Tento plán bol jedným z nástrojov usmerňovania filozofie a bol zacielený na otázky výstavby socializmu, na dôsledky vedecko-technickej revolúcie, na charakterové vlastnosti socialistického človeka.

Významné miesto medzi plánovanými úlohami mal výskum dejín filozofie na Slovensku, permanentná úloha už od päťdesiatych rokov. Aj v tomto období pracoval v ňom najväčší počet prevažne historikov filozofie, ale aj všeobecných historikov, ktorí rozšírili dosiaľ prebádané historické úsečky. Výsledkom práce bolo publikovanie premenných textov v *Antológii z dejín českého a slovenského myslenia od roku 1848 do roku 1948*. Bolo to pokračovanie *Antologie* z roku 1963 a medzi slovenskými spoluautormi sa už objavili aj nové mená. Významným činom bolo vydanie *Dejín filozofického myslenia na Slovensku* (Bratislava, Veda 1987), ktoré rozsahom i obsahom predstavuje vrchol predchádzajúceho výskumu. Siahla od čias Veľkej Moravy po koniec 19. storočia a je dosiaľ najpodrobnejším výkladom myšlienkového vývoja Slovenska. Do dejín filozofie patrí i materiálovo ukotvená práca V. Bakoša *Filozofické myslenie na Slovensku v medzivojnovom období* (Bratislava, Veda 1986) i dielo T. Münza *B. B. Spinoza* (Bratislava, 1977). Z tohto prehľadu vysvitá, že dejiny filozofie ako disciplína boli najaktívnejšie a najproduktívnejšie.

Vydavateľstvo Veda sa profilovalo ako podnik Slovenskej akadémie vied publikujúci predovšetkým diela svojich pracovníkov. Okrem iných tu vyšla práca J. Dubníčku *Čas a kauzalita* (1986) i dielo K. Háječka *Jednota filozofie a špeciálnych vied* (1980). I. Hrušovský sa pokúsil opatrne unikať z ohrady dogmatizmu v knihe *Dialektika bytia a kultúry* (1975). Marxizmus ako ucelený systém predstavuje v rozsiahlom diele *Systém kategórií marxistickej dialektiky* (Bratislava, 1986) V. Černík. Táto, ako aj ďalšie práce o vedec-kom zákone a problémoch teórie vedy sú poznačené sovietskym spôsobom myslenia a hegelovským prístupom ku kategóriám. Neškodnou špekulatívnosťou vyúsťujúcou nakoniec do všeobecných marxistických poučiek sa vyznačujú knižné práce V. Kusina

Človek a jeho seberealizácia (Bratislava, 1984), *Sloboda a jej perspektívy* (Bratislava, 1987), i V. Seilera *Štruktúra ľudského činu* (Bratislava, Pravda 1974).

Diferenciácia a špecializácia je zákonitým javom v každom odbore ľudskej činnosti, teda aj vo filozofii. Počiatky špecializácie jednotlivých pracovníkov spadajú poväčšine už do obdobia štúdia na vysokej škole a spoločné záujmy vytvárajú odbory, disciplíny. Je to živý proces oddeľovania sa od pôvodného celku. V slovenskej filozofii je zreteľný už od povojnových čias a súvisel so vzrastajúcim počtom pracovníkov. Najprv to bola logika, potom sociológia, ktoré aj organizačne tvorili samostatné pracoviská. Snahu vyčleniť sa z filozofie prejavovala logika už od päťdesiatych rokov, keď V. Filkorn zoskupil študentov, z ktorých sa neskôr stali aktívni spolupracovníci (G. Riška, P. Cmorej, J. Viceník, R. Hambálek, J. Šefránek).

Logika musela zápasiť – a to nielen u nás, kým ako „formálna“ získala právo existovať popri dialektike. Svojou podstatou i symbolickým jazykom blízka matematike zaujala nakoniec miesto medzi ňou a filozofiou (otázne je, či vôbec do filozofie patrí), s ktorou ju spájajú gnozeologické problémy a široká škála otázok metodológie vedy. Tieto problémové oblasti boli a sú silne zvýraznené najmä v americkej a západoeurópskej filozofii a nedali sa ignorovať. Tak logika získala tolerantný prístup a kontakt s „buržoáznu“ filozofiou a obohacovala dovtedajšiu úzku tematickú oblasť o problémy jazyka, sémantiky a metódy vedy. Pritom pre svoju ťažkú zrozumiteľnosť, hojné používanie matematických značiek a symbolov bola vysoko abstraktná a relatívne nenapadnuteľná. Pravda, už v oblasti gnozeologickej vedy bola možnosť konfliktov s tradičným dogmatizmom, ale tie sa obišli budovaním marxistickej teórie poznania a marxistickej metodológie, čím sa deklaratívne potvrdzovala kvalitatívna odlišnosť marxistického prístupu k uvedeným disciplinám. Okrem toho sa vždy zdôraznil „kritický“ postoj voči Carnapovi, Popperovi, Russellovi atď. Z týchto ambivalentných pozícií vznikli okrem početných menších štúdií a článkov knižné práce: V. Černík: *Dialektický vedecký zákon* (Bratislava, 1964), V. Černík – E. Farkašová – J. Viceník: *Teória poznania* (Bratislava, 1980, 1987), J. Viceník: *Spory o charakter metodológie vied* (Bratislava, 1988).⁴ Vo filozofickom ústave sa týmito problémami zaoberali T. Münz, J. Švihran a J. Dubnička.

Axiológiu a estetiku reprezentovali práce V. Brožíka. Postavenie a význam etiky vyplýval z celkovej koncepcie človeka a spoločnosti a tá nebola nijako stimulatívna pre etické úvahy. Do filozofie možno začleniť ako svetonázorotvornú aktivitu, ktorú z duchovných dejín Slovenska nemožno vylúčiť, tzv. ateizmus, pracovnú náplň dokonca samostatného ústavu. Už v založení tejto inštitúcie bola zrejma jeho agresívna ideologická funkcia. Pod iným menom a so širším kultúrnym zameraním mohla to byť užitočná komparativistická disciplína – religionistika. Samozrejme, že odbor i ústav bol medzi prvými zrušenými po roku 1989.

Pod vplyvom „perestrojky“. Určitý obrat v politickom a ideologickom živote sa aj u nás udial v roku 1985 po vyhlásení Gorbačovovej glasnosti a perestrojky. Sovietsky

⁴ O minulosti a stave logiky pozri Cmorej, P. – Černík, V. – Viceník, J.: 25 rokov logiky na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. In: *Filozofia* 1989, č. 5, s. 605. Pripojená je podrobná bibliografia.

zväz sa postavil opäť na čelo spoločenského vývinu, tento raz v pozitívnom zmysle. Podobnosť zámerov perestrojky a Dubčekovho demokratického socializmu vzbudzovala nádeje stúpencov reforiem, ale aj obavy konzervatívcov. Filozofická verejnosť sa dozvedala o dianí v Sovietskom zväze z článkov a prekladov R. Kopsovej.

Ako reagovala slovenská filozofia na tieto nové prúdy? Ešte v roku 1985 v programovom článku *Straníckosť filozofie – základný a trvalý predpoklad jej funkcie* jeho autor V. Čirbes za východisko pokladá *Poučenie*, odmieta kompromis s buržoáznou filozofiou, odsudzuje revizionistov a žiada dôsledné uplatnenie princípu straníckosti ([21], 529). Ale krátko potom na pozoruhodnej diskusii za okrúhlym stolom odznali nečakane kritické poznámky mierené do vlastných radov. Diskutujúci konštatovali, že niet dôvodov na uspokojenie, že klesá prestíž filozofie, že treba pozametáť pred vlastným prahom, kvantita tvorby nezodpovedá kvalite, treba viac tvorivosti a odvahy oponovať starým poznatkom atď.⁵

Inšpirovaný novým programom KSSZ R. Šíma napísal článok *Revolučne tvorivý dialektický prístup k sociálno-ekonomickému rozvoju* ([22], 161) a aj v ďalšom volá po aktivite, ale netají sa sklamaním, že filozofi nedokázali výraznejšie plniť avantgardné úlohy vo verejnom živote ([23], 139). Valné zhromaždenie SFS, konané v Krpáčove v septembri 1987, sa už otvorene hlási k reformnému pohybu. Ale ani slovo nepadlo o tom, že pred dvoma desaťročiami existovalo čosi podobné a ani tentoraz história nebola matkou múdrosti.

Pozoruhodný článok M. Suchého v denníku Pravda z konca roku 1987 robí zodpovednou za stagnáciu spoločenských vied politickú moc. Bolo to oživenie starého problému, v tomto období vyznievalo veľmi odvážne [24]. Článok T. Münza *Odzbrojenie vo filozofii* ([24], 10) realisticky rozoberá situáciu a odsudzuje politickú zásadu straníckosti ako koreň všetkej servilnosti a deformácií. Vyšiel v napätej atmosfére procesu proti T. Münzovi, J. Čarnogorskému a ďalším. Potom už nasledovali historické novembrové udalosti a zánik monopolného postavenia komunistickej strany s revolučným dopadom na celý spoločenský život, teda aj na filozofiu.

Na záver. Prvým krokom revolúcie v novembri 1989 bolo zrušenie ústavného článku o vedúcej úlohe komunistickej strany. Bol to zásadný presun moci, preto – napriek prekvapujúco pokojnému priebehu udalostí – možno hovoriť o revolúcii. Aj pre filozofiu sa utvárali nové podmienky. V prvom rade zanikol monopol marxizmu ako oficiálneho svetonázoru a ideológie, so zánikom riadiaceho mechanizmu prestali existovať organizačné spojivá a cenzúrne obmedzenia, také príznačné v rokoch sedemdesiatych a osemdesiatych. Do filozofie sa opäť vrátili diskriminovaní ľudia, rehabilitovala sa ich činnosť, niektoré vyslovene ideologické pracoviská boli zrušené. Lenže požiadavky revolúcie siahajú ďalej. S odstránením politickej moci komunistickej strany, ktorú možno datovať od februára 1948, súvisí aj hodnotenie duchovného vývinu Slovenska od tejto udalosti. Politická moc sa v duchovnej sfére prejavila nástupom marxizmu, vo filozofii zreteľne od I. zjazdu

⁵ Záznam diskusie pozri in: Filozofia 1987 č. 1, s. 9.

filozofov v roku 1950. Marxizmus sa udržal štátnou podporou štyri desaťročia a hlboko poznačil naše kultúrne dejiny. Preto toto obdobie tvorí jeden celok a tak sa musí k nemu pristupovať. Časový úsek 1970 – 1990 je iba jeho časťou. Politicky motivovaný boj proti revizionizmu je reakciou na rok 1968, na názory, podujatia na podporu reformného prúdu. Zápas vo filozofii sa nevedel o svetonázorové otázky, ale o strategické zásady rozvoja filozofie, o nezávislosť filozofie od politickej moci, čo vlastne bol odveký boj za slobodu myslenia. Je to večne prítiažlivý ideál, ale jeho dosiahnutie v existujúcej medzinárodnej situácii, v politickom zväzku socialistických štátov na čele so ZSSR bolo nespniteľnou ilúziou.

Zmena v spoločenskej pozícii filozofie navodila množstvo problémov týkajúcich sa jej obsahu, jej teoretickej hodnoty, poznávacej funkcie, vzťahu k vedám, miesta v komplexe kultúry, spoločenského postavenia filozofa, materiálnej stránky filozofickej tvorby. Súčasťou týchto úvah je pohľad na vlastnú minulosť od roku 1950. Až s väčším časovým odstupom sa pohľad na marxistické obdobie našich kultúrnych dejín môže ustáliť, nateraz sa hodnotenia môžu pohybovať len na subjektívne zafarbenej stupnici súčasníkov.

Je nesporné, že monopolné postavenie marxizmu počas štyridsiatich rokov vyoralo hlbokú brázdú v celom spoločenskom živote, vo filozofii, vo svetonázorovej oblasti. Rozvinuté štátne školstvo vychovávalo mládež v duchu ateizmu, materialistického postoja k prírode a k spoločnosti, vytvoril sa organizačný základ kultúrneho a vedeckého života vrátane filozofie. V množstve publikovanej literatúry vznikli aj diela znamenajúce prínos do národnej kultúry. Tvorba a aktivita väčšiny filozofov nebola slepou službou režimu, i keď sa museli urobiť koncesie vyplývajúce z nomenklatúrnych zásad a straníckej príslušnosti. Príkladov demokracie a tolerance na pôde SFS i v publikovaní prác bolo dosť, aj keď po krátkom trvaní boli potlačené. Dejiny slovenskej filozofie v období 1950 – 1990 sú vnútorne dynamické, sú obdobím, ktoré má zreteľne svetlé stránky. Uvažovať o odbornom filozofickom obsahu tohto úseku národného vývinu možno iba po hlbších analýzach samotného marxizmu (otázka, do akej miery je filozofiou, otázka jeho kategórií i jeho spoločenskej funkcie a konkrétnej aplikácie v našom prostredí). Na takúto prácu však ešte len čakáme.

Skončením obdobia monopolného marxizmu sa slovenská filozofia nekončí, rovnako ním ani nezačína. Vývoj národa a jeho kultúry kontinuálne pokračuje s iným obsahom. Čo z minulosti zostane ako trvalá hodnota, to ukáže budúcnosť. Životné dielo viacerých postáv slovenského filozofického diania je už uzavreté a možno k nim pristupovať monograficky. Žijúci starší i mladší pokračujú v pedagogickej a vedeckej práci v nových politických pomeroch. Je vecou vnútorného presvedčenia a charakteru, či a do akej miery zotrávajú na princípoch, ktoré v minulosti zastávali.

Onedlho po základnej transformácii spoločnosti na demokratických základoch nasledovalo štátne osamostatnenie slovenského národa. To otvorilo nové perspektívy aj pre filozofiu. Budúcnosť slovenskej filozofie je v pevnom ukotvení v komplexe národnej kultúry – bez straty kontaktov s pokrokovým svetovým dedičstvom a všeludskými ideálmi.

Autor je externým spolupracovníkom grantového projektu č. 2/2050/96 vo Filozofickom ústave SAV.

- [1] TOPOLESKÝ, M.: Ešte raz o pokroku a pokrokovosti. In: *Predvoj* 1958, č. 1.
- [2] TOPOLESKÝ, M.: Bojovnou vedou proti revizionistickým vplyvom. In: *Predvoj* 1959, č. 14.
- [3] HANZEL, L.: Revízia vedeckého svetonáhľadu – ideologický základ a východisko sociáldemokratizmu. In: *Pod zástavou socializmu* 1955, č. 21.
- [4] Poučenie z krízového vývoja v strane a v spoločnosti po XIII. zjazde KSČ schválené na zasadnutí ÚV KSČ v decembri 1970. Bratislava 1971.
- [5] List. In: *Filozofia* 1972, č. 4, s. 391.
- [6] Vyhlásenie. In: *Filozofia* 1972, č. 5, s. 491.
- [7] HANZEL, L.: Spomienky komunistu. In: *Nedeľná pravda* 16. mája 1986 (časť).
- [8] HANZEL, L.: Závery Poučenia a zápasy marxisticko-leninskej filozofie. In: *Denník Pravda* 17. decembra 1975.
- [9] HANZEL, L. – ŠÍMA, R.: Za tvorivý rozvoj marxisticko-leninskej filozofie v bádateľskom a pedagogickom procese. In: *Filozofia* 1976, č. 5. (Vyšlo tiež v zborníku FF UK Philosophica XVII – XVIII. Bratislava 1976–1977.)
- [10] HANZEL, L.: Aktuálne problémy výuky a výchovy mladej filozofickej generácie. In: *Filozofia* 1973, č. 4.
- [11] ŠÍMA, R.: Kritická teória frankfurtskej školy a jej vplyv v Československu. Bratislava 1976. (Recenzia V. Kusin in: *Filozofia* 1976, č. 6, s. 637.)
- [12] ŠÍMA, R.: Socialistické práva a slobody človeka. In: *Nové slovo* 1977, č. 5, príloha.
- [13] ŠÍMA, R.: Podstata a funkcia straníckosti. In: *Nové slovo* 1977, č. 28, príloha.
- [14] SIRÁCKY, A.: Problémy a perspektívy socializmu. Bratislava 1972. (Recenzia R. Šíma, *Filozofia* 1973, č. 1.)
- [15] SIRÁCKY, A.: Február 1948 a 25-ročný rozvoj našej filozofie. In: *Filozofia* 1973, č. 1.
- [16] SIRÁCKY, A.: Poslanie našej vedy. In: *Filozofia* 1973, č. 2.
- [17] TOPOLESKÝ, M.: Kritika Praxisu a my. In: *Filozofia* 1974, č. 4.
- [18] TOPOLESKÝ, M.: Tridsiate výročie oslobodenia a problémy marxistickej filozofie na Slovensku. In: *Filozofia* 1975, č. 5.
- [19] BODNÁR, J.: Náš filozofický vývin. Retrospektívy a perspektívy. In: *Filozofia* 1973, č. 4.
- [20] Rozhovor P. Mišura s J. Bodnárom. In: *Nedeľná Pravda* 8. septembra 1989.
- [21] CIRBES, V.: Straníckosť filozofie – základný a trvalý predpoklad jej funkcie. In: *Filozofia* 1985, č. 5.
- [22] ŠÍMA, R.: Revolučne tvorivý dialektický prístup k sociálnemu tvorivému rozvoju. In: *Filozofia* 1987, č. 2.
- [23] ŠÍMA, R.: Aktuálne úlohy filozofie v procese prestavby. In: *Filozofia* 1988, č. 2.
- [24] SUCHÝ, M.: Dialektikou proti dogmatizmu a scholastike. In: *Denník Pravda* 15. decembra 1987.
- [25] MÜNZ, T.: Odzbrojenie vo filozofii. In: *Literárny týždenník* 6. októbra 1989.

Prof. PhDr. Ján Kocka, CSc.
 Sibírska 24
 831 02 Bratislava
 SR